

Aufbruch und Widerstand. Kongressbericht der 17. Bundeskonferenz für Schulpsychologie 2006 in Köln. Bonn: Deutscher Psychologie Verlag. 2006, 492–497.

13. Tolich, M. B.: Alienating and liberating emotions at work: Supermarket clerks; performance of customer service. *Journal of Contemporary Ethnography*, 1993, 22, 361–381.
14. Van Veen, K., Lasky, S.: Emotions as a lens to explore teacher identity and change: Different theoretical approaches. *Teaching and Teacher Education*, 2005, 21, 895–898.
15. Wharton, A.: The Psychosocial consequences of Emotional Labor. *The American Academy of Political and Social Science, ANNALS*, 1999, 561, 158–176.
16. Zammuner, V. L., Lotto, L., Galli, C.: Regulation of Emotions in the helping professions: nature, antecedents and consequences. *Australian e-Journal of Advancement of Mental Health*, 2003, 2(1), 1–13.
17. Zapf, D., Seifert, C., Schmutte, B., Mertini, H., Holz, M.: Emotion work and job stressors and their effects on burnout. *Psychology and Health*, 2001, 16, 527–545.
18. Zapf D.: Emotion work and psychological wellbeing. *Human Resource Management Review*, 2002, 12(2), 237–268.
19. Zapf, D., Vogt, C., Seifert, C., Mertini, H., Isic, A.: Emotion work as a source of stress: The concept and development of an instrument. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 1999, 8, 371–400.

DR. RÓZSAVÖLGYI EDIT
magyar lektor
Padovai Egyetem
Padova

Helymeghatározás az olaszban

I. Bevezetés

Az olaszt mint idegen nyelvet tanuló magyar ajkúak számára nehézséget okozhat a helyviszonyok kifejezésének elsajátítása, hisz annak a ténynek, hogy mind genetikailag, mind tipológiailag egymástól igen távol álló két nyelvről van szó, természetes következménye, hogy a két idióma mintái, szerkezeti sajátosságai, nyelvi eszközei igen különbözőek. A két szóban forgó nyelv sok tekintetben sarkalatos ellentéte egymásnak. De ha a kontrasztív nyelvészetet segítségül hívva előre láttatjuk, magyarázzuk a „másságot”, tapasztalataim szerint könnyebben megy a tanulás.

E cikk keretein belül nincs módunk arra, hogy a két nyelv viszonylatában kimerítő összehasonlító elemzést adjunk a lokális relációk kifejezésére vonatkozóan. Elsősorban az olaszra fogunk koncentrálni, bár a magyar, mint implicit háttér, jelen lesz, s ahol az elemzés megkívánja / megengedi, kifejezetten utalunk a magyarra is. Célunk: tisztázni egy olyan jelenséget az olaszban, amely nehézséget okoz a magyaroknak a nyelvtanulásban; elősegíteni a felmerülő problémák leküzdését azáltal, hogy előre jelezzük a nehézségi pontokat, a valószínűsíthető hibákat.

Szinkrón nyelvi szinten mozgunk, a mai köznyelvi állapotot írjuk le, vizsgálódásunk a morfoszintaxis területére terjed ki. A számunkra pertinens szerkezeti sajátosságok bemutatása a modern tudományos nyelvészet perspektíváján keresztül történik, de a hagyományos nyelv-

tan eredményeinek integrálásával. A formális, strukturalista, generatív alapú elemzés egyszerűsített, mindenki számára könnyen hozzáférhető formában jelenik meg.

Azt a nézetet tesszük magunkévá vizsgálódásunk során, hogy az emberi nyelvek alapvetően megegyeznek egy mélystruktúra szinten, azaz általános érvényű szemantikai jellemzőkkel, ill. nyelvi univerzálékkal rendelkeznek (l. Paolo Ramat, 1984; Jae Jung Song, 2001 és mások). Elképzeljük tehát, hogy a nyelvben van egy általános, univerzális igény a helyviszonyok kifejezésére. E célból az egyes nyelvek különböző nyelvi eszközöket alkalmazhatnak. Ugyanakkor egy bizonyos nyelven belül ugyanazt a mondattani funkciót különböző alaktani kategóriák tölthetik be.

Ha csak egy gyors pillantást vetünk is az olasznak és a magyarnak a valóság általunk vizsgált szegmense visszatükrözésére alkalmazott formai eszköztárára, rögtön szembetűnik, hogy a magyar mennyiségileg több elemet, szerkezetet vet latba, amelyek, hozzátesszük (l. E. Rózsavölgyi, Helymeghatározás a magyarban, a XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai, Eger, Eszterházy Károly Főiskola, MANYE, 2010), minőségileg is differenciáltabbak:

MAGYAR

1. Mozgást jelentő igék (V, VP)
2. Igekötők
3. Határozóragos NP
4. Névtutós kifejezés (PP)
5. Határozószós kifejezés (AdvP)

OLASZ

1. Mozgást jelentő igék (V, VP)
2. Prepozíciós kifejezés (PrepP)
3. Határozószós kifejezés (AdvP)

Ha eddig nem lettünk volna meggyőződve, ez a lista minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy teljes átfedés az elemzésünk tárgyát képező nyelvi szférában az olasz és a magyar viszonylatában nem lehetséges. Éppen ezért az olasz elsajátításakor érdemes azzal a tudattal elindítani a tanulókat, hogy egy új, izgalmas felfedező út áll előttük, amelyre, ha az újra nyitottan, kíváncsian lépnek, sok sikerélményben lesz részük, s egy más, lehetséges világ tárul föl előttük, amely ugyanolyan érdekes, értékes lehet, mint a megszokott.

Lássuk most részletesen az olasz nyelvnek a helyviszonyok kifejezésére megalkotott és alkalmazott rendszerét. A tárgyalást a fent felvázolt 3 pontot követve végezzük.

II. Elemzés

1. Mozgást jelentő igék

A mozgást jelentő igék terén az olasz mennyiségileg alulmarad a magyarhoz képest. Azokat az árnyalatokat (a mozgás módja, hangulata, célja, minősítése stb.), amelyeket egyetlen magyar ige takar, gyakran csak körülírással tudjuk megadni az olaszban. Különbőség van a standard olasz és az olasz nyelvterület dialektusainak használata között, ez utóbbiak gazdagabbak, árnyaltabbak.

A mozgást jelentő igék képezik a helyváltoztatásra, általában mozgásra vonatkozó mondat, kifejezés központi magját, s jelölik ki azokat az argumentumokat, amelyek segítségével a valóság térvizsgálatai meghatározódnak. Az ige és a helyhatározó kapcsolata lehet többé-kevésbé szoros: a helyhatározók szabad határozókként vagy vonzatokként szerepelhetnek a mondatban (erre később még visszatérünk).

2. Prepozíciós kifejezések (PrepP)

A prepozíciós csoport feje a prepozíció, amelynek legfőbb alaki jellemzője, hogy nem toldalékolható. A prepozíciónak rendszerint van bővítménye, tipikusan egy NP.

Amint a bevezetésben utaltunk arra, a világ különféle nyelvei lényegileg egyenrangúak, abban az értelemben, hogy az azonos vagy legalábbis nagymértékben hasonló külvilágot saját formai és szerkezeti kategóriáik segítségével dolgozzák fel. Egymásnak megfelelő nyelvi eszközként fogjuk tehát fel a magyar lokális esetragokat, névutókat és az olasz lokális prepozíciókat, hisz az eset csak bizonyos nyelvekben meglévő sajátos nyelvtani kategória, amelynek tagjait objektív szerkezeti jegyek alapján ismerjük fel. S ugyanezt mondhatjuk el a prepozícióról is. Ugyanakkor saját morfológiai rendszerében a két különböző nyelvi eszköz ugyanazt a funkciót látja el: valamilyen lokális relációt jelöl.

Az olasz prepozíciókat két csoportba osztjuk:

1. egyszótagú vagy "igazi" prepozíciók, amelyek mindig hangsúlytalan alakok:

di, a, da, (con), in, (fra / tra), per, su (a zárójelben levő alakok nem használatosak helyviszonyok kifejezésére)

2. többszótagú vagy "nem igazi" prepozíciók:

dentro '-N belül', *dietro* 'mögött', *dopo* 'után', *contro* '-VEL szemben', *sotto* 'alatt', *sopra* 'fölött', *accanto* 'mellett' stb.

Az egyszótagú prepozícióknak kötelező bővítményük van, a többszótagúak és a *su* használhatók mind bővítménnyel (ilyenkor igazi prepozíció értékük van), mind anélkül (ilyenkor határozószóknak tekintjük őket):

Mattia va a Roma. (prepozíció)

Mátyás Rómába megy.

Mattia va dietro la casa. (prepozíció)

Mátyás a ház mögé megy.

Mattia va dietro. (határozószó)

Mátyás hátra megy.

A helyhatározó értékű PrepP-ek pronominalizálhatók a *ci* és a *vi* klitikummal (hangsúlytalan, redukált névmással), de vannak bizonyos megkötések használatukra vonatkozóan. Ugyanakkor a *ci* és a *vi* redukálhat más funkciójú prepozíciós kifejezést is!

Mattia va a Roma. = Mattia *ci* va. (helyhatározó értékű)

Mátyás Rómába megy. = Mátyás *el*megy (oda).

Penserò alla tua proposta. = *Ci* penserò. (nem helyhatározó értékű vonzat)

Meggondolom la javaslatodat. = Meggondolom.

(a tárgyazás felel meg az olasz klitikumnak)

A prepozíciók bővítményei a következő kategóriák közül kerülhetnek ki:

1. tipikusan P + NP:

Mattia viene da Budapest.

Mátyás Budapestről jön.

2. P + S, ahol S lehet:

a/ ragozott igei állítmányú mondat,

b/ leggyakrabban infinitívusos mondat.

Ezek a szerkezetek nem használhatók helyhatározó kifejezésére!

3. P + PrepP:

Ti vedo da dietro l'albero.

Látlak a fa mögül.

4. P + AdjP:

A melléknévvvel bővített szerkezet nem használható helyhatározó kifejezésére!

5. P + AdvP:

Da li è difficile distinguerle.

Onnan nehezen lehet megkülönböztetni őket.

és P + [P + AdvP]:

Venite per di qua!

Errefelé gyertek!

Az egyszótagú prepozíciók összeolvadhatnak a határozott névelővel. Az összevont alak használata kötelező a *di, a, da, in, su* prepozíciókkal: *del, alla, dagli* stb.; az összevonás szabadon választható a *con*-nal: *col / con il*; ritka a *per*-rel: *(pel) / per il*; kizárt a *tra / (fra)*-val: **tral*.

A többszótagú prepozíciók között van néhány, amelynek kötelező vonzata egy egyszótagú prepozíciót tartalmazó PrepP kategóriájú bővítmény:

a/ a prepozícióval járók: *accanto / vicino* + a SN 'vki/vmi mellett', *addosso* + a SN 'vki-/vmiN', *davanti* + a SN 'vki/vmi előtt', *incontro* + a SN 'vki/vmi felé', *intorno* + a SN 'vki/vmi körül', *rispetto* + a SN 'vki-/vmiHEZ képest', *(riguardo* + a SN 'vki-/vmiRE vonatkozóan', amelynek nincs helyhatározói értéke):

vicino alla casa - a ház mellett

b/ *di* prepozícióval járók: *(invece + di SN 'vki/vmi helyett', amelynek nincs helyhatározói értéke), prima + di SN 'vki-/vmi előtt'*:

prima dell'incrocio - az útkereszteződés előtt

c/ *da* prepozícióval járók: *lontano + da SN 'vki-/vmiTŐL távol', fuori + da SN 'vki-/vmiN kívül'*:

lontano dalla città - messze a várostól

d/ insieme + con / a SN 'vki-/vmiVEL együtt', amelynek nincs helyhatározói értéke

A többszótagú prepozíciók egy másik csoportja mellett (*dietro* 'mögött', *dentro* 'vmiN belül', *sopra* 'fölött', *sotto* 'alatt') az *a* prepozíciót tartalmazó PrepP használata fakultatív:

dietro la casa / dietro alla casa - a ház mögött

Azok a PrepP-ek, amelyek többszótagú prepozíció vonzatai, alávethetők a következő mondattani műveleteknek:

a/ helyettesíthetők egy klitikummal:

Sono caduto addosso all'autista. - Gli sono caduto addosso.

Nekiestem a sofőrnek. - Nekiستم.

b/ kiemelhetők kérdő névmási pozícióba:

Sei fuggito lontano dal ladro. - Da chi sei fuggito lontano?

Messze menekültél a tolvajtól. - Kitől menekültél messze?

c/ alárendelő vonatkozó mondat képviselheti őket:

Sei andato incontro al tuo amico. - Il tuo amico, al quale sei andato incontro...

A barátod elé mentél. - A barátod, aki elé mentél ...

Ezek a mondattani műveletek nem hajthatók végre, ha a PrepP *di* prepozíciót tartalmaz, vagy ha a többszótagú prepozíció csupasz NP-t vonz:

L'incidente è successo prima dell'incrocio.

A baleset az útkereszteződés előtt történt.

**L'incidente vi è successo prima.*

A baleset előtte történt.

*Di che cosa l'incidente è successo prima?
Mi előtt történt a baleset?
*L'incrocio, del quale l'incidente è successo prima...
Az útkereszteződés, amely előtt a baleset történt ...

Néhány csak NP-t vonzó többszótagú prepozíció mellett és a *su* prepozícióval kötelező, a *tra* / (*fra*)-val pedig fakultatív a *di* használata abban az esetben, ha az NP nem egyéb összetevőkkel módosított személyes vagy visszaható névmás:

su di sé '(saját) magán' / '(saját) magára', de: **su di sé ma non i suoi figli* '(saját) magán' / '(saját) magára, de nem a gyerekein / gyerekeire'; helyesen: *su sé ma non i suoi figli*
tra di noi 'köztünk', de: **tra di noi e i tuoi amici* 'köztünk és a barátaid között'; helyesen: *tra noi e i tuoi amici*.

Az egyszerűtagú prepozíciók jelentését a szintaktikai környezet szabja meg, az ige (vagy a főnév) jelöli ki a prepozíciós kifejezés típusát. Ugyanakkor több prepozíció is kifejezheti ugyanazt vagy hasonló jelentést. Pl. helyhatározói (statikus vagy irányjelölő) funkcióban használatos mind az *a*, mind az *in*:

Vado in campagna.
Vidékre megyek.
Vö.: Vado a Roma.
Rómába megyek.

A választásban támpont lehet, hogy az *in* általában nagyobb területre, szélesebb kiterjedésre vonatkozik, míg az *a* inkább pontszerű helyviszonyt jelöl.

Az *a* esetében két, mondattanilag különböző, homofón prepozíciót kell feltételeznünk: egy datívuszit, amelyet datívuszi klitikumok helyettesíthetnek, és egy nem datívuszit, amely szerepelhet lokatívuszi értékkel, s amelyet a *ci* lokatívuszi klitikum helyettesíthet:

Abbiamo dato il regalo ad Anna. – Le abbiamo dato il regalo. (datívuszit)
Odaadtuk az ajándékot Annának. – Odaadtuk neki az ajándékot.
Siamo stati a Roma. – Ci siamo stati. (lokatívuszit)
Voltunk Rómában. – Voltunk ott.
Ho rinunciato al viaggio. – Ci ho rinunciato. (elvont értelmű vonzat)
Lemondtam az útról. – Lemondtam róla.

3. Határozószós kifejezés (AdvP)

A határozószós kifejezés feje a határozószó, amelynek legfőbb alaki jellemzője, hogy nem toldalékolható. Ebből a szempontból hasonlít a prepozícióra, de a két kategória között fontos szintaktikai természetű különbségek vannak. A prepozíciónak van bővítménye (tipikusan NP), míg a határozószónak rendszerint nincs.

A helyhatározók csak kirekesztő értelmű kifejezésekkel bővíthetők: *proprio* 'éppen', *anche* 'is', *soltanto* 'csak', *quasi* 'majdnem', *perfino* 'még ... is' stb.

A helyhatározói értékű határozószók előtt prepozíció is állhat:

Da qui è difficile vederlo.

Innen nehéz látni.

A helyhatározói funkcióban szereplő határozószók lehetnek igei határozók vagy mondat-határozók hatókörüktől függően:

a/ kötött bővítmény, az ige vonzata:

[_{NP}Guido] [_{VP}è andato lontano].

Guido messze ment.

b/ szabad bővítmény, szerkezetileg nem az igéhez, ill. VP-hez kapcsolódik:

[_{ADVP}Lontano] [_{VP}si vedevano le luci della città].
Messze (a távolban) látszottak a város fényei.

A határozószók különböző típusait szintaktikai viselkedésük alapján lehet elkülöníteni. Meghatározók a következő jegyek:

1. a tagadás hatókörének kiterjedése,
2. a határozószó mondatban elfoglalt helye.

1. Az igehatározó esetében a tagadás hatóköre kiterjed a határozószóra:

[_{NP}Guido] [_{NEGP}non è andato lontano].

Guido nem ment messze.

A mondathatározó esetében a tagadás hatóköre nem terjed ki a határozószóra:

[_{ADVP}Lontano] [_{NEGP}non si vedevano le luci della città].

A távolban (messze) nem látszottak a város fényei.

2. A mondathatározó helye a mondatban szabadabb, mint az igehatározóé, hiszen szerkezetileg nem kapcsolódik szorosan egyik mondatrészhez sem:

Lontano si vedevano le luci della città.

Si vedevano le luci della città lontano.

Si vedevano, lontano, le luci della città.

A távolban (messze) látszottak a város fényei.

Az igehatározó pozíciója viszont adott a mondatban, hisz szerkezetileg szorosan kötődik a VP-hez:

Guido è andato lontano.

*Guido lontano è andato.

*Lontano Guido è andato.

Guido messze ment.

Az olasz deiktikus helyhatározók a következők:

qui /*qua* 'itt', *lì/là* 'ott' és ezek egyéb, prepozícióval ellátott formái.

A deiktikus elnevezés arra utal, hogy ezen helyhatározószók értelmezéséhez szükséges a beszédhelyzet ismerete, azaz annak a helynek az ismerete, ahol a beszélő tartózkodik a beszéd pillanatában. Alaki és szerkezeti jellemzőik, szintaktikai viselkedésük a többi határozószóéival megegyezik.

III. Befejezés

Az idegen nyelvet tanuló diákok, főleg tanulmányaik elején, általában szoronganak, némelyek szinte elveszettek érzik magukat, ha nem találják egy szó vagy egy szerkezet pontos megfelelőjét saját anyanyelvükben. Jó, ha ezt a „nem-megfelelést” természetesként kezeljük a kezdetektől fogva, s biztatjuk a tanulókat, hogy a cél érdekében, vagyis annak érdekében, hogy a valóság egy bizonyos szegmensét hűen tükrözzük vissza a nyelv segítségével, nyugodtan elrugaszkodhatnak anyanyelvük biztos fogódzót nyújtó horgonyaitól, s bátran evezhetnek új vizekre, feltérképezve, hogy az idegen nyelv milyen lehetőségeket nyújt, hogy aztán ezekből válasszanak. Persze hosszú időbe telik, sok gyakorlást igényel, amíg az „újoncok” eljutnak odáig, hogy biztonságosan mozogjanak a tudás új tengerén, hogy biztos kézzel ki tudják választani egy bizonyos szituációban az idegen nyelv által rendelkezésre bocsátott minták közül a legmegfelelőbbet. S ha fordításról van szó, megtalálják azt a finom egyensúlyt az eredeti és a fordított szöveg között, amelyet úgy hozunk létre, hogy ha kell, elrugaszkodunk az eredetitől. De épp csak annyira, és pontosan annyira, amennyire muszáj, hogy a fordításnak ne legyen fordítás íze, hogy a lefordított szöveg autenti-

kusnak tűnjön, élvezhető legyen, de ugyanakkor a lehető leghívebben ragaszkodva az eredetihez, mind szemantikai, mind szerkezeti szinten. Amilyen nagy kihívás, olyan nagy sikerélmény, ha mindezt sikerül véghezvinni.

Hasznosnak tartjuk – az alapvető morfológiai minták elsajátítása után – az egyes jelenségek panorámaszerű bemutatását, amely által a diákok nem csupán bemagolnak, ill. szó szerint lefordítanak bizonyos szerkezeteket, hanem képesek lesznek meglátni a nyelvben létező belső összefüggéseket, a nyelv működésének rendjét s annak mértékét. Egy ilyen átfogó képet próbáltunk vázolni jelen munkánkban az olasz nyelv helyviszonyokat kifejező rendszeréről. E leírást még hatásosabbá tehetjük (ahogy azt a bevezetőben is jeleztük), ha elvégezzük a magyar nyelvvel való tipológiai alapú rendszeres összevetést, s felhívjuk a figyelmet a két nyelv közötti szerkezeti eltérésekre.

IRODALOM

Giampaolo Salvi – Laura Vanelli, 2004, *Nuova grammatica italiana*, Bologna, il Mulino

Jae Jung Song, 2001, *Linguistic Typology: Morphology and Syntax*. Pearson Education Limited, Harlow

Paolo Ramat, 1984, *Linguistica tipologica*, Bologna, il Mulino

